

FUNK-Online

Humanismus Ericha Fromma

RAINER FUNK

V málokterém městě na naší Zemi bylo přiznání se k humanismu, kultuře a politice tak živé a provázeno tolika obětmi, jako právě v Praze. Úsilí o humanistickou alternativu, zosobněnou představiteli Pražského jara, rozdrtili ruské tanky. O dvacet let později se utíkali východní Němci na tehdejší ještě západoněmecké velvyslanectví a Václavské náměstí bylo znovu zaplaveno, tentokrát lidmi, toužícími po svobodě. Mezitím uplynulo několik let. Kde zůstala vira v humanistickou alternativu? Dostává se humanismu opravdu nějaké šance? Nebo došlo k další okupaci reklamami a západními investory? Okupaci, která nepracuje otevřeným tlakem, ale vede k nové vnitřní posedlosti po penězích, touze mít, podnikavectví a výprodeji sebe samotných? Otevřené poručnictví státu a strany přestalo. Nepřestalo však ohrožení lidství. Čím víc si podrobí tržní hospodářství duše lidí, tím víc jim hrozí, že ztratí své lidství, své já a svou individualitu.

Erich Fromm

Humanismem se míní tradičně víra v člověka, v níž se klade důraz jak na jeho lidskou důstojnost a individualitu, tak na potenciální orientaci k dobru a schopnost sebezdokonalování k optimálnímu stavu lidskosti. Frommovo chápání humanismu má v sobě osvícenskou tradici, přesto jsou však ve středu jeho zájmu dva humanistické aspekty: 1. důraz na jednotu člověka na základě jeho pospolitosti a 2. důraz na humanní postavení a postoje, spojený v realizaci sil člověku vlastních: rozumu a lásky.

Co lidi spojuje? V době, kdy se stávají egoismus a nacionalismus soukromým i veřejným náboženstvím a kdy ideál solidarity vyhasl s koncem reálného socialismu, stává se otázka, co vůbec může lidi spojovat, otázkou přežití. Ve svém humanistickém Vyznání v závěru knihy *Jenseits der Illusionen* Fromm říká: „Věřím, že každý člověk reprezentuje lidství. Všichni jsme svatými i hříšníky, dospělými i dětmi a nikdo nestojí nad druhým a není jeho soudcem“.

Podstatu člověka netvoří odpovědi, ale otázky. Co jsou otázky člověka? Spočívají v jeho údělu a ten se vyznačuje rozpory – dichotomiemi. „Člověk nemá domov, a přesto je k němu poután. Protože si je vědom svého Já, dochází k poznání své bezmocnosti a hranic své existence. Ví o svém konci, své smrtelnosti“. Z vědomí toho, že musíme zemřít, vyvěrá další otázka, jaký je smysl našeho ohraničeného života?

CO ODŘÁŽÍ NAŠE VĚDOMÍ A PODVĚDOMÍ

Tušíme rozpor, před něj jsme postaveni, rozpor mezi tím, co bychom rádi ve svém životě uskutečnili, a tím, co uskutečnit můžeme. Další rozpor spočívá v naší nejrozmanitější vazebnosti na ostatní lidi na straně jedné a naší osamocенosti na straně druhé. Všechny tyto rozpory jsou vlastní všem lidem, jsou tím, co nás s ostatními lidmi spojuje.

Freud „měl za to, že všichni lidé mají podvědomá přání a že si mohou

lým světem a všemi ostatními a neztratit přítom sám sebe.

Rozum není proto žádné „know how“, ani zachycení skutečnosti rozumem. Rozum ve frommovském chápání nemá co dělat s „manipulační inteligencí“. Protože má rozum svůj původ v celém člověku, tedy i v podvědomí, není jen kauzálně logický, ale i paradoxně logický. Je to schopnost sžít se tak těsně s kočkou, růží nebo nějakým předmětem, že takto rozumem pojatá skutečnost není nám už ničím cizím a odlišným, ale i něčím hluboce vlastním a s námi totožným.

Totéž platí pro humanistickou vlastnost lásky. Je to schopnost cítit se se všemi svými duchovními, citovými i tě-

lost na autoritativních ekonomických a společenských strukturách. Odcizení pro něj znamená, že schopnosti, patřící potenciálně nebo fakticky člověku, se přenášejí na nějaký druh autority – kapitalistu, stát, církev, stranu.

Se změnou ekonomických a společenských struktur v tomto století došlo k zhroucení autoritativních struktur v ekonomice a společnosti a tím i k podstatné změně procesu odcizení. Protože tu je anonymní trh, který vypadá dnes tak a zítra jinak a není žádnou pevnou veličinou, odpadá možnost potlačit své schopnosti a přenést je na autoritu, již bychom byli současně poddáni.

ODKÁZANOST NA PODNĚTY

Funk, R., 1995d „Humanismus Ericha Fromma.“

in: Mosty, Bratislava No. 15/1995, pp. 3. [= FUNK, R., 1995b, passim.

HUMANISMUS A RENESANCE ČLOVĚKA JAKO ČLOVĚKA

Dá se člověk tržním hospodářstvím sám sobě odcizený a neživý přivést znovu k životu?

K renesanci člověka jako člověka může dojít, když dokáže považovat za cennější to, co je v něm, než to, co si dovede přivlastnit. K tomu potřebuje uvědomělou změnu orientace. Není cenné to, zač se dovedu nejlépe prodat, ale to, ce ve mně vězí jako mě vlastnosti, pocity, sklony, schopnosti. Být v kontaktu sám se sebou neznamená jen mít pozitivní vztah k svému tělu, vlastní duši a k vlastním duchovním schopnostem. Především v oboru duševna jde o kontakty s pötláčovanými a podvědomými, láskyplnými i agresivními impulzy, s vlastní šlechtností i sadismem, žárlivostí i schopností sympatie, s touhami i přáními, i když mohou před námi samými i našim partnerem jen těžko obstát. Kdo dovede poznat sám sebe jako člověk, dovede se upnout i na druhé a připustit emocionální kontakt s nimi. Vlastní duševní, nebo také růstové síly, mají s tělesnými a duchovními silami společně to, že vznikají a rostou jen tehdy, jsou-li praktizovány. Síla našich svalů nám slouží a prospívá k rozvoji tělesných sil jen tehdy, jestliže ji rozvíjíme. I v duchovní oblasti jsou nám naše vlastní síly k dispozici a rostou jen tehdy, když je uplatňujeme v praxi. Kdo neuplatňuje v praxi svou schopnost fantazie a nerozvíjí ji, je nakonec bez fantazie.

Často špatně chápané a zlehčované vyznání humanistů, že člověk je mírou věcí, nabývá tvář i tvář zvěčnění člověka a zlidštění věcí v tržním hospodářství na nové aktuálnosti. Ve skutečnosti jde o to, aby se mírou, podle níž bude poměřováno, stal člověk se všemi svými vlastnostmi i jako živá bytost a ne bezvadně běžící stroj a věc. Touto mírou se musí stát opět živý člověk se svými potřebami a schopnostmi.

LÁSKA – ZDROJ ENERGIE

Posledním předpokladem pro humanistickou alternativu je schopnost vazby a spojení. Mnoho lidí se dnes cítí prázdnými a vyhaslími. Už se vydali a svou energii spotřebovali. Pro-

Tušíme rozpor, před něj jsme postaveni, rozpor mezi tím, co bychom rádi ve svém životě uskutečnili, a tím, co uskutečnit můžeme. Další rozpor spočívá v naší nejrozmanitější vazebnosti na ostatní lidi na straně jedné a naší osamocení na straně druhé. Všechny tyto rozpory jsou vlastní všem lidem, jsou tím, co nás s ostatními lidmi spojuje.

Freud „měl za to, že všichni lidé mají tatáž podvědomá přání a že si mohou proto vzájemně porozumět, jen když se odváží ponořit se do podsvětí podvědomí“. Člověk má ve svém podvědomí všechny možnosti, je pračlověkem, šelmou, kanibalem, modlářem a je současně i bytostí nadanou schopností rozumu, lásky a spravedlnosti. Protože je však bytostí společenskou, rozhoduje o tom, kterým způsobem dá přednost, podle charakteru společnosti, v které žije. Každá společnost usměrňuje lidi k tomu, že chtějí dělat to, co dělat musí. A tak se potřeby společnosti mění v potřeby osobní. Člověk ve společnosti válečnické si musí přát

útočit a loupit, člověk v moderní průmyslové společnosti musí pracovat, mít disciplínu a chtít být ctizádostivý a agresivní, musí utrácet peníze a musí chtít konzumovat – ne proto, že by to bylo jeho přirozeností, ale proto, že to určitá společnost potřebuje, aby mohla fungovat. A tak dochází k tomu, že „naše vědomí odráží převážně naši společnost a kulturu, zatímco naše podvědomí odráží v každém universálního člověka.“

SCHOPNOST SŽÍT SE S KOČKOU, RŮŽÍ NEBO PŘEDMĚTEM

Podle Fromma může dosáhnout humanistické alternativy pouze ten, kdo je schopen alespoň prvních krůčků humanistického prožitku – podívat se na sebe i svět s láskou a rozumem.

Tento základní postoj nazývá ve své charakterologii orientací na bytí. Čím víc prožívá člověk svůj život jako jeho autor, tím víc rozvíjí své síly rozumu a lásky, jež mu umožní být zajedno s ce-

teligenci“. Protože má rozum svůj původ v celém člověku, tedy i v podvědomí, není jen kauzálně logický, ale i paradoxně logický. Je to schopnost sžít se tak těsně s kočkou, růží nebo nějakým předmětem, že takto rozumem pojatá skutečnost není nám už ničím cizím a odlišným, ale i něčím hluboce vlastním a s-námi totožným.

Totéž platí pro humanistickou vlastnost lásky. Je to schopnost cítit se se všemi svými duchovními, citovými i tělesnými silami zajedno a cítit se v této pozitivní „sebelásce“ současně v témže postavení s lidmi a přírodou, aniž bychom se přitom vzdávali sami sebe, nebo měli jiné k tomu, aby se vzdávali sebe samotných. Láska je schopnost prožívat cizí a odlišné jako vlastní.

PSYCHOLOGICKÉ DŮSLEDKY TRŽNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Obraz člověka formovaného tržním hospodářstvím zkoumal Fromm už od čtyřicátých let a nazývá ho pojmem marketingové orientace. Na marketing orientovaného člověka nemobilizuje

to, co chce sám o sobě dělat, co cítí, co si myslí, co si přeje uskutečnit, ne to, co v sobě objevuje, ale to, co se dělá, co se od něj očekává, co se dá prodat, co se vyplatí, co mu dopomůže k úspěchu, prostě to, co je na trhu žádoucí. Člověk se odcizuje sám sobě. Aby se sám na trhu lépe prodal, staví se sám k sobě s odstupem a sklouzává do více či méně cizí role. V tržním hospodářství vrcholí proces sebeodcizení v promítání sebe sama, toho, co je v člověku skutečně živoucí, na člověkem zhotovené výrobky. Jestliže nemůže člověk orientovaný na marketing například o svátcích, o dovolené, po skončení pracovní doby pracovat a prodávat svou cenu, trápí ho nuda, nedostatek fantazie a hlad po něčem, co může konzumovat. Televize, cigarety, chipsy, burské oříšky, nebo čím se může stimulovat – sport, sex, zobrazování násilí.

Již ve třicátých letech vysvětloval Fromm své pojetí odcizení jako závis-

te změnou ekonomických lečenských struktur v tomto století došlo k zhroutil autoritativních struktur v ekonomice a společnosti a tím i k podstatné změně procesu odcizení. Protože tu je anonymní trh, který vypadá dnes tak a zítra jinak a není žádnou pevnou veličinou, odpadá možnost potlačit své schopnosti a přenést je na autoritu, již bychom byli současně poddáni.

ODKÁZANOST NA PODNĚTY

Oddělující moment odcizení v tržním hospodářství má psychologicky tyto účinky: dochází k všeobecné orientaci na sféru mimo vlastní bytí, orientaci, v níž platí, že cennější je všechno, co je vně člověka. Subjektem nejsem já sám, ale jsem tím, co mám. To, co mám, i já jsme se stali věcmi, a já je mám proto, protože mám možnost si je přivlastnit. Takovými věcmi nejsou jen veličiny materiální, ale i naše vědění, naše vztahy, naše schopnosti se prosadit, vlastní děti, vlastní specializace, vlastní schopnost se přizpůsobit. V každodenním životě se projevuje

tato závislost na předmětech jako smrtelná nuda, když přestanou být sobě odcizení lidé stimulováni. Taková odkázanost na podněty zvenčí se projevuje například v přání poslouchat hlučnou hudbu nebo sledovat úseky z akčního života, nebo je nalézáme v opojení rychlosti, která zaručuje rychlá střídání drážidel.

Psychickým důsledkem orientace na marketing je také ztráta sebeocení. Kde prožívá člověk svůj život jako méněcenný a bezcenný, nebo kde už neumí sebe samého vůbec pocítovat a prožívat, dochází k panickým stavům úzkosti ze ztráty sebe samého. Jak ukazuje pohled do praxe lékařů a léčitelů, trpí stále víc lidí takovými vlastně nijak neodůvodnitelnými úzkostmi ze ztráty sebe sama a nedokáží je překonat nebo zmírnit jinak než braním psychofarmak. Jiní hledají síly v sobě, idealizují si narcisisticky sebe samy a prožívají toto ohrožení a úzkosti, jako by přicházelo zvenčí.

bude poměřováno, stal člověk se všemi svými vlastnostmi i jako živá bytost a ne bezvadně běžící stroj a věc. Touto mírou se musí stát opět živý člověk se svými potřebami a schopnostmi.

LÁSKA – ZDROJ ENERGIE

Posledním předpokladem pro humanistickou alternativu je schopnost vazby a spojení. Mnoho lidí se dnes cítí být prázdnými a vyhaslími. Už se vydali a svou energii spotřebovali. Protože však marketing žádá prodej jejich lidství, jejich emocionálních vazeb, jejich svěbytnosti a jejich vlastních sil, je jejich psychická energie vyčerpaná. Svou energii čerpáme podle Fromma ze dvou různých zdrojů. Jeden je „povahy fyzické, vyrůstá v chemii našeho těla. O této energii víme, že jí po 25. roce života pomalu opět ubývá. Druhá vyrůstá z našich vazeb na svět, naši zainteresovanosti“. Tento pramen však u lidí, orientovaných na marketing, vysychá. Podaří-li se nám uvést vlastní síly opět v činnost, potom k nám plyne z praxe této naší vazby na sebe i druhé opět příliv energie. Většina lidí to ales-

poň částečně zakusila, když se třeba zamilovala nebo se zcela poddala čtení napínavé knížky. Nejen že se v takové situaci dokážeme plně soustředit, protože jsme zcela vázání bezprostředně na jiného člověka nebo na napínavý příběh a nejenže máme potřebu sdílnosti, ale cítíme se i svěží, aktivní, plní života, bdělí, pozorní, proto je tento druh produktivní vazby sám zdrojem psychické energie.

Sdílený životní zážitek nikdy neznamená úbytek sil a promarnění energie, ale vždycky její nárůst. Řečeno s Frommem: „Radost, energie, štěstí – to všechno závisí v první řadě na tom, jak dalece jsme v kontaktu s realitou svých pocitů a realitou ostatních lidí a jak dalece je nevnímáme stejně odtaziť, jako je zboží na trhu.“

Z němčiny přeložil ZDENĚK JANÍK
(Odznelo v aule filozofickej fakulty Karlovej univerzity z príležitosti 95. výročia narodenia Ericha Fromma, marec 1995)